

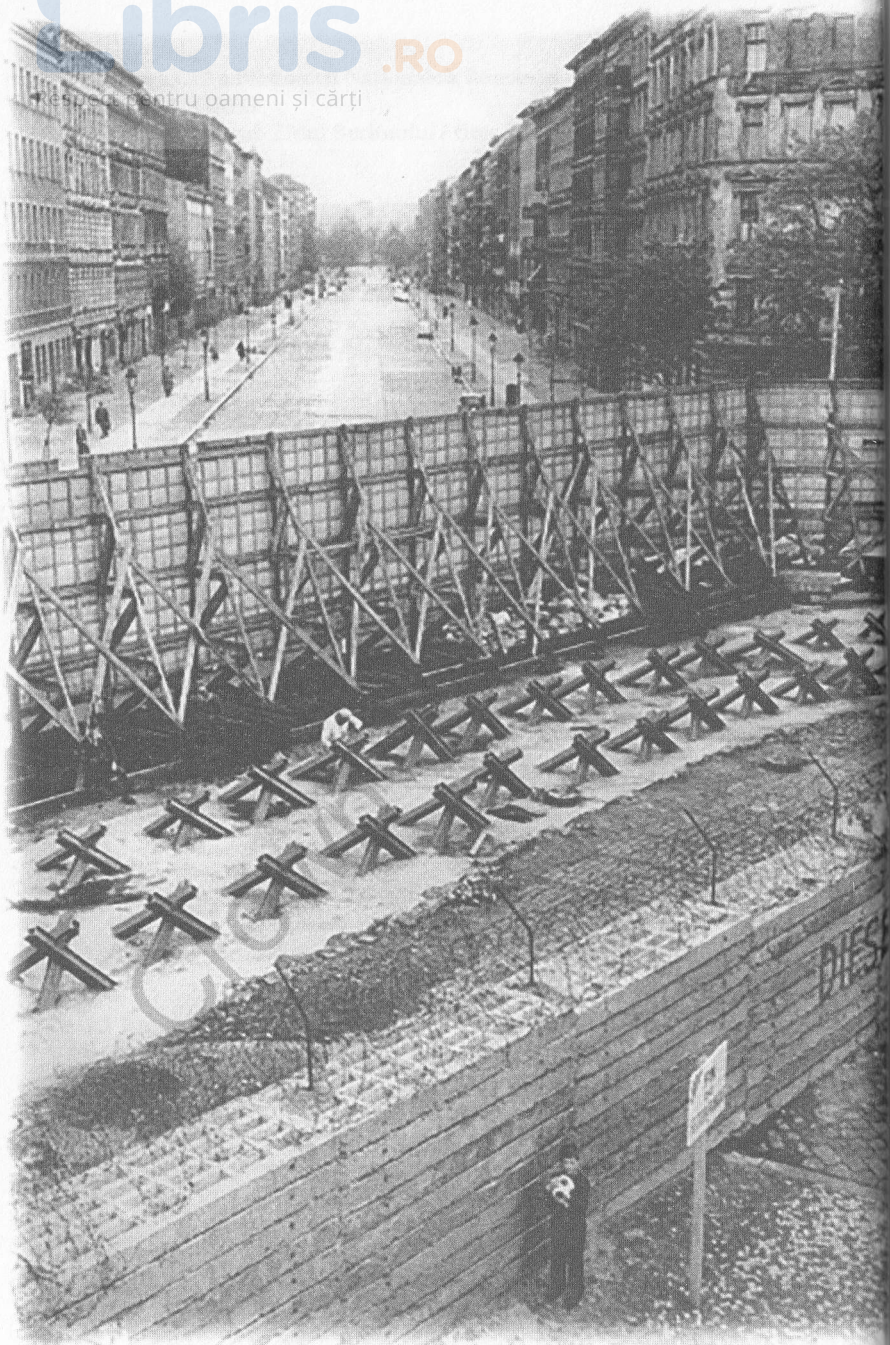
Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

GREG
MITCHELL

TUNELURILE DE SUB
ZIDUL BERLINULUI

Își merită viața, libertatea numai acela
ce zilnic și le cucerește neîncetat.

– Goethe, *Faust*.

Cuprins

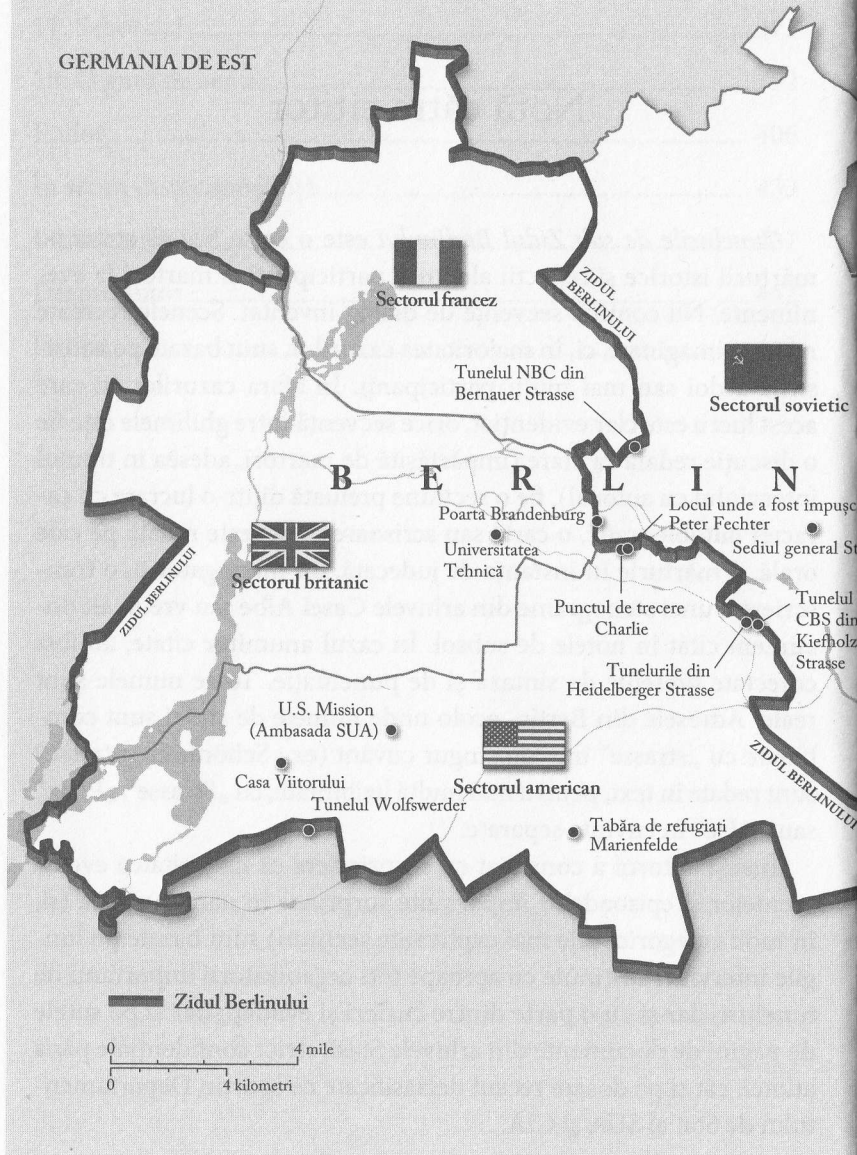
Notă către cititor.....	11
Harta Berlinului.....	12
Abrevieri.....	15
1. Ciclistul.....	17
2. Doi italieni și un german.....	42
3. Recruții.....	58
4. Președintele.....	78
5. Corespondentul.....	104
6. Scurgerile.....	130
7. Schorr și secretarul.....	152
8. Kiefholz Strasse.....	171
9. Prizonieri și protestatari.....	195
10. Intrusul.....	214
11. Martirul.....	234
12. Evadare precipită.....	257
13. Schönholzer Strasse.....	280
14. Filmul din subteran.....	303

15. Amenințările.....	324
16. Tunelul îngropat.....	347
17. Sabotajul.....	371
18. O gură de aer.....	392
Epilog.....	406
În semn de recunoștință.....	433
Bibliografie.....	437
Despre autor.....	442
Indice.....	443

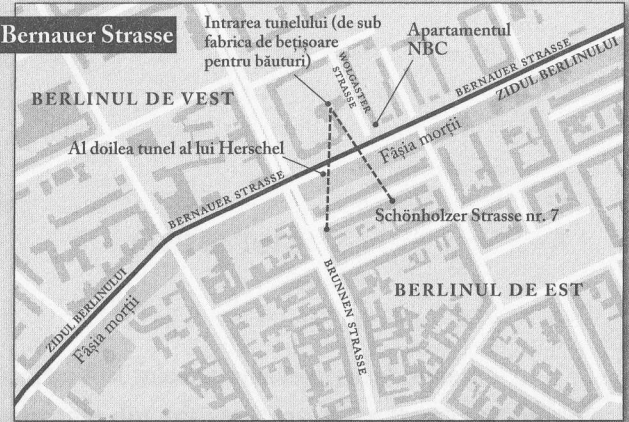
Notă către cititor

Tunelurile de sub Zidul Berlinului este o carte bazată strict pe mărturii istorice și reflecții ale unor participanți și martori la evenimente. Nu conține secvențe de dialog inventat. Scenele recreate nu sunt imaginate, ci, în majoritatea cazurilor, sunt bazate pe istorisirile a doi sau mai mulți participanți. În afara cazurilor în care acest lucru este clar evidențiat, orice secvență între ghilimele este fie o discuție redată ca atare (împărțășită de martori, adesea în timpul interviului cu autorul), fie o secțiune preluată dintr-o lucrare cu caracter autobiografic, o carte sau scrisoare, o poveste redată pe cale orală, o mărturie în instanța de judecată, un interogatoriu, o transcriere a unei stenograme din arhivele Casei Albe sau vreun alt document citat în notele de subsol. În cazul anumitor citate, au fost corectate greșelile de sintaxă și de punctuație. Toate numele sunt reale. Adresele din Berlin, acolo unde numele de străzi sunt combinate cu „strasse“ într-un singur cuvânt (ex.: Schönholzerstrasse) sunt redată în text, pentru mai multă lizibilitate, cu „Strasse“, „Platz“ sau „Alee“ în cuvinte separate.

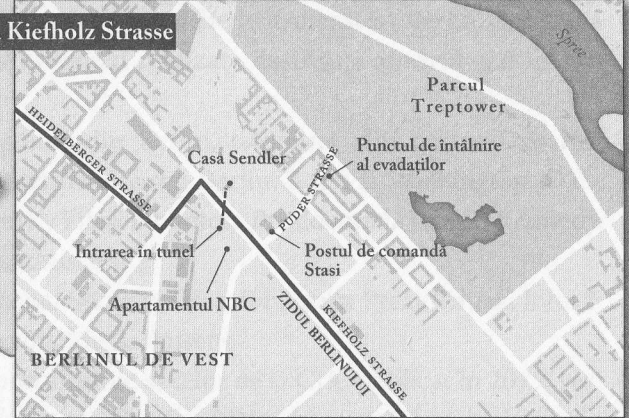
Însuși autorul a constatat cu surprindere că majoritatea evenimentelor și episoadelor importante surprinse în narațiunea sa (și, în mod categoric, cele mai captivante secțiuni) sunt bazate pe lungile interviuri susținute cu aproape toți organizatorii importanți de tuneluri, dar și cu o parte dintre curieri și evadați; dar și pe sutele de pagini de documente din arhivele Stasi, strict confidențiale până atunci, cât și pe dosare recent declassificate ce aparțin Departamentului de Stat al SUA și CIA.

Zona Bernauer Strasse

Zona Kieffholz Strasse

NARA-DE – National Archives and Records Administration, College Park, Maryland (documente ale Departamentului de Stat și ale CIA făcute publice în ianuarie 2014 de către National Declassification Center)

Newseum – Newseum, Washington, D.C. (interviuri video și transcrieri ale cuvintelor scrise pe Zidul Berlinului)

NYT – *The New York Times*

PR of JFK – Timothy Naftali, Philip Zelikow și Ernest May. *The Presidential Recordings of John F. Kennedy: The Great Crises*. 3 volume. New York: W.W. Norton, 2001

RFP – Reuven Frank Papers, Tufts University, Medford, Massachusetts.

1. Ciclistul

FEBRUARIE – MARTIE 1962

Harry Seidel trăia pentru acțiune, viteză, pericol¹. Iar ciclismul promitea toate aceste lucruri. Harry ar fi avut toate șansele să fie campion olimpic – probabil că șansa era încă de partea lui –, cu condiția să-și revizuiască atitudinea, căci la cei 23 de ani era încă la apogeul formei lui fizice. Dar Harry era diferit. Atunci când își puneva ceva în minte, își urmărea scopul cu totală determinare, iar acum nu mai era vorba doar despre următoarea curbă, de linia de sosire și nici de următoarea cursă. Cu doar câteva luni înainte concurase în aplauzele a mii de fani în arene zgomotoase. Poza lui apăruse în toate ziarele. Copiii strigau după eroul înalt și brunet ori de câte ori îl recunoșteau pedalând pe străzile din Berlin. Dar acum rămăsese aproape de unul singur. Nimeni nu-l mai aplauda, chiar dacă ar fi meritat să primească recunoștință pentru ceva mult mai important decât reușitele sale din ciclism. Aplauzele însă ar fi fost un lucru mult prea primejdios.

Rotraut, soția lui Harry, trăise cu teama în suflet pentru el încă de la apariția noii bariere menite să împartă Berlinul în două, pe 13 august 1961. De fiecare dată când îl vedea plecând într-una

¹ Pentru mai multe informații despre Harry Seidel și despre viața sa, vezi Harry Seidel int.; Pierre Galante, *The Berlin Wall* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1963), pp. 1-138; Burkhart Veigel, *Wege durch die Mauer* (Berlin: Berliner Unterwelten, 2013), pp. 225-245; Dietmar Arnold și Sven Felix Kellerhoff, *Die Fluchttunnel von Berlin* (Berlin: Propylaen, 2008), pp. 114-123.

dintre misiunile lui secrete, se întreba dacă avea să-l mai vadă vreodată întorcându-se acasă. Prietenii lui Harry îl considerau un *draufgänger* – un individ căruia îi place să trăiască periculos. Toți apropiații îl implorau să renunțe la încercările care îi puneau viața în pericol, să se întoarcă la ciclism și să-și deschidă chioșcul de ziare despre care vorbea tot timpul –, dar își răceau gura de po-mană. În primele luni după apariția Zidului, Seidel deja își condusesese soția, fiul și alți peste 20 de cunoscuți dincolo de granița aceea aproape impenetrabilă, în Berlinul de Vest. Iar Harry încă visa să salveze nenumărate alte persoane (practic, pe aproape toți cei din Berlinul de Est).

Seidel adunase doar laude din partea statului în timpul carierei sale de ciclist, care a culminat cu câteva titluri câștigate în Berlinul de Est și două medalii în campionatul RDG în 1959. Abia trecut de 20 de ani, renunțase la munca de electrician după ce statul începuse să îl plătească să concureze cu normă întregă. Și chiar dacă imaginea lui era promovată prin toate canalele de propagandă, Harry nu se dovedise a fi îndeajuns de patriot când, spre deosebire de mulți dintre ceilalți membri ai echipei naționale, refuzase să ia steroizi pentru a-și îmbunătăți performanțele. De asemenea, refuzase să se alăture partidului comunist, la putere atunci în RDG. Drept urmare, pierduse orice șansă să fie convocat în lotul olimpic pentru anul competițional 1960, iar stipendiile guvernamentale dispărură și ele cu totul.

Acum, la începutul anului 1962, reputația lui, așa cum era oglin-dită în dosarele poliției secrete din Germania de Est, unde era catalogat ca *fluchthelfer*, unul dintre cei care îi ajutau pe cei disperati să evadeze, îi egalase faima de ciclist. Însă această schimbare nu venise fără un cost.

Prima evadare la care contribuise Seidel fusese a lui însuși. În dimineața de 13 august, la doar câteva ore după ce bariera aceea de sârmă și beton apăruse ca din neant ca să împartă în mod brutal Berlinul, Seidel părăsise apartamentul în care locuia cu soția, fiul și

soacra sa în districtul Prenzlauer Berg ca să exploreze frontiera pe bicicletă. La sud de centrul orașului găsisese un loc în care sârna ghimpată era puțin lăsată. Văzând că paznicii erau prea ocupați cu protestatarii, își puse bicicleta pe umăr și sări gardul. Era un test, mai mult decât orice. Își dăduse imediat seama că se putea întoarce la fel de repede în partea de Est – ceea ce și făcuse, câteva ore mai târziu, trecând pe la un punct de control. (Pe atunci încă nu era o problemă să mergi în *acea* direcție.) Și, așa cum îi stătea în fire, Harry era pe deplin încrezător că putea să sară din nou peste gardul de sârmă ghimpată în orele următoare. Nu era deloc dispus să îi lase în urmă pe Rotraut și pe bebelușul lor, Andre, dar nici nu voia să-și piardă postul de distribuitor de ziare pe care îl avea în Berlinul de Vest. Chiar dacă ar fi rămas blocat de partea cealaltă a barierei, era sigur că avea să găsească o soluție prin care să-și scoată de acolo familia și mama.

Câteva ore mai târziu, Harry ar fi vrut să încerce din nou să se strecoare în Vest, dar gardienii păreau să fi înăsprit controalele. Imediat după lăsarea întinericului, își împachetă pașaportul într-o folie de plastic și se aventură în râul Spree, hotărât să străbată înot cei aproape 200 de metri până în partea de Vest. Ieșind la suprafață ca să-și tragă răsuflarea, aproape se ciocni de una dintre șalupele poliției din Berlinul de Est. Harry rămase ascuns până ce îl auzi în cele din urmă pe unul dintre polițiști spunând:

– Să mergem, nu-i nimic de văzut aici.

Odată ce barca se îndepărtă, își continuă drumul înot până la mal.

În timp ce Seidel făcea fel de fel de planuri cum să-și salveze familia, unul dintre frații lui Rotraut încercase să le scoată de acolo pe ea, pe mama ei și pe mama lui Harry, împreună cu copilul, folosindu-se de pașapoarte vest-germane, în care aplicaseră fotografii care le semănau. Dar când fratele ei încercase să îi strecoare cu pașapoartele acelea false printr-un punct de trecere, grănicerii nu se lăsară păcăliți. Mama și soacra lui Harry fuseseră arestate. Soția lui fusese lăsată în libertate doar pentru că avea un copil de

crescut. Înfuriat, Harry își jură să-și recupereze mama de îndată ce aceasta avea să iasă din închisoare și să plece numai de cât în căutarea soției și fiului său.

După un nou tur de bicicletă, de data acesta pe partea vestică a Zidului, ajunse la concluzia că cel mai sigur loc de evadare era de-a lungul Kieffholz Strasse, pe lângă Treptower – unul dintre cele mai mari parcuri din oraș. Acolo nu era nimic în afară de sârmă ghimpată – nici gard, nici zid de beton –, iar în zona ocupată de americani erau o mulțime de copaci și tufișuri, lucru ideal pentru acoperire. Ca să rămână la adăpostul întinericului, trase în câteva felinare din apropiere cu o armă cu aer comprimat.

În seara de 3 septembrie 1961¹, la trei săptămâni după apariția Zidului, Rotraut, o femeie subțirică, cu ochi albaștri, primi un telefon neașteptat. Harry o suna dintr-o cafenea din Est ca să o anunțe că avea să vină după ea în următoarea oră. Rotraut, a cărei familie emigrase din Polonia, era împotriva comuniștilor. Ca și soțul ei, și ea se gândise la tot felul de scenarii de evadare, așa că se bucură când auzi propunerea lui Harry. Când acesta ajunse acasă, îi spuse să se îmbrace în negru, să îi dea celui mic o jumătate de pastilă de dormit și să-l urmeze. La scurt timp, se strecurau deja printre tufișurile de pe Kieffholz Strasse, spre locul unde Harry tăiasse deja sârma ghimpată. Se târî de-a bușilea pe sub gard, după care se ridică și trase sârma în sus. Rotraut îi dădu mai întâi copilul și apoi se strecură și ea în Vest. După care fugiră amândoi cât îi ținură picioarele spre mașina lui Harry, un Ford Taunus. Câteva minute mai târziu, cei trei membri ai familiei Seidel își trăgeau sufletul în apartamentul lui Harry, din districtul Schöneberg.

Doi dintre frații lui Rotraut nu avură însă parte de un final la fel de fericit, fiind arestați sub acuzația că ar fi știut despre fuga surorii lor și că ar fi ajutat-o chiar să evadeze.

¹ Galante, *Berlin Wall*, pp. 98-103.

Puțini locuitori ai Berlinului de Est și-ar fi imaginat vreo clipă că zidul ridicat între cele două zone ale orașului – sau „bariera de protecție antifascistă“, cum o numise Walter Ulbricht, liderul Germaniei de Est (ca să dea de înțeles că nu era străin de scrierile lui Orwell) – ar putea să rămână prea mult timp în picioare. Însă Harry Seidel nu se număra printre optimiști. El era de părere că cicatricea aceea enormă, urâtă și statul polițienesc erau menite să dureze pentru totdeauna. Și ce ar fi putut Vestul să facă? Berlinul era o insulă adânc fracturată care plutea precar în mijlocul statului comunist, la peste o sută de kilometri distanță de Germania de Vest. În clipa aceea, Harry Seidel știu că aventura sa la graniță de-abia începuse. În primul și-n primul rând, trebuia să-și salveze mama.

DUPĂ ani întregi de lipsuri și raționalizări, locuitorii din Berlinul de Est ajunseseră să facă haz de necaz, spunând că și atunci când își permiteau să cumpere mere și cartofi, găseau adesea viermi în ei – „sunt mai scumpi cu viermii la pachet“. O altă glumă amară: „Știi că Adam și Eva erau, de fapt, din Germania de Est? Nu aveau haine pe ei, erau nevoiți să împartă un măr și toată lumea încerca să-i facă să creadă că trăiau în paradis“.

La puțin timp după cel de-al Doilea Război Mondial, o linie șerpuită împărțea deja Germania în două zone incompatibile pe hartă, chiar înainte ca acestea să se numească oficial Republica Democrată Germană (RDG) și Republica Federală Germană (RFG)¹. Germania de Vest (RFG), era formată din sectoarele ocupate de americani, francezi și britanici. Republica Democrată Germană, care constituia sectorul sovietic, era „jumătatea“ mai mică a Germaniei în ceea ce privea întinderea teritoriului, populația și, din

¹ Frederick Taylor, *The Berlin Wall* (Londra: Bloomsbury, 2006), pp. 18-185; Frederick Kempt, *Berlin 1961* (New York: G.P. Putnam's Sons, 2011), pp. 3-362; W.R. Smyser, *Kennedy and the Berlin Wall* (Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2010), pp. 1-123; Peter Wyden, *Wall* (New York: Simon & Schuster, 1989), pp. 1-219.

ce în ce mai pregnant, forța economică. În 1955, pe când se afla în plin boom economic, iar locurile de muncă se găseau din abundență, Germania de Vest a obținut suveranitatea deplină, chiar dacă trupele celor trei forțe de ocupație încă se mai aflau în țară. Între timp, comuniștii din Germania de Est făceau tot posibilul să împiedice valul enorm de oameni care plecau din țară. De la finalul anilor '40 și până în 1961, aproximativ 2,8 milioane de est-germani au fugit în Vest.

Majoritatea acestor oameni, aproape 20% din populația RDG, în mare parte muncitori înalt calificați și specialiști cu studii superioare, au reușit să fugă trecând prin Berlin. Granițele externe ale RDG erau bine păzite de soldați, dar granița dintre sectoarele Berlinului, plasat adânc în inima Germaniei de Est, a rămas relativ ușor penetrabilă. Nivelul de control diferea de la un loc la altul acolo unde cele patru sectoare ale orașului se întâlneau. Din multe puncte de vedere, Berlinul continua să fie un singur oraș, cu servicii de telefonie, linii de metrou, tren, tramvai și autobuz interconectate. În jur de 60 000 de locuitori ai Berlinului de Est cu permise de trecere oficiale – profesori, doctori, ingineri, avocați, tehnicieni, studenți – treceau zi de zi granița spre Vest ca să meargă la muncă sau la cursuri la Universitatea Tehnică¹ sau la Universitatea Liberă². Lor li se spunea *grenzgänger* – cei care trec granița. Mulți dintre ei nu s-au mai întors niciodată în Est. În 1961, populația de 2,2 milioane de locuitori a Berlinului de Vest era deja dublă față de cea a sectorului de răsărit.

Sovieticii erau din ce în ce mai alarmați. Nikita Hrușciiov, secretarul general al partidului comunist al Uniunii Sovietice, omul care conducea cu mână forte URSS, vorbea despre Berlinul de Vest ca despre „un os în gât“. În același timp, îl asemena unei perechi de testicule pe care le strângea în pumn de fiecare dată când voia ca

¹ Technische Universität Berlin (TU).

² Freie Universität Berlin (FU).

Occidentul să țipe de durere. În noiembrie 1958, Hrușciiov emisese un ultimatum prin care dădea șase luni celor trei națiuni vestice pentru semnarea unui acord de transformare a Berlinului de Vest într-o zonă „liberă“, demilitarizată, urmată de retragerea totală a forțelor de ocupație occidentale din oraș. Aliații au respins propunerea sovietică, insistând că diviziunea aceea nefirească a orașului trebuia să se încheie cu alegeri libere în fiecare sector și, în cele din urmă, cu o reunificare. Hrușciiov dădu înapoi pentru moment. În campania pentru președinția SUA din 1960, John F. Kennedy prezicea că Berlinul avea să continue „să ne testeze nervii și răbdarea“.

Primul summit Kennedy–Hrușciiov a avut loc la începutul lunii iunie 1961, la Viena. Conducătorul sovietic în vârstă de 67 de ani și-a început discursul spunând că Berlinul era „cel mai periculos loc din lume“. Punându-l la încercare pe novicele JFK, Hrușciiov a amenințat să semneze până la urmă mult așteptatul „tratat de pace“ cu Germania de Est, punând astfel capăt înțelegerii dintre cele patru puteri cu privire la partajarea Berlinului. Astfel, est-germanii urmau să preia controlul tuturor căilor de acces ale Vestului spre oraș, aeriene, feroviare sau rutiere. Cele trei națiuni occidentale au respins din nou ideea. Cu toate acestea, un Kennedy vizibil intimidat și depășit de situație sugera că Statele Unite aveau să accepte diviziunea semipermanentă a Berlinului, ceea ce îi dădu și mai mult avânt lui Hrușciiov.

La finalul summitului, Kennedy le mărturisise apropiaților că „a fost cel mai îngrozitor moment din viața mea. M-a doborât“¹. JFK le-a spus consilierilor săi că Statele Unite nu aveau cum să intervină prea mult în ajutorul celor din Berlinul de Est – singurul țel rămânând acela de a le apăra interesele celor care reușiseră să ajungă în Vest. L-a asigurat pe unul dintre principalii săi consilieri că „Dumnezeu mi-e martor că nu sunt un izolaționist, dar ar fi o prostie din partea mea să risc viețile unui milion de americani pentru o

¹ Kempe, *Berlin* 1961, pp. 257-261; Smyser, *Kennedy and the Berlin Wall*, pp. 71-75.

ceartă despre cine ia o autostradă... sau pentru că germanii vor o Germanie reunificată“. La urma urmei, adăugase el, „nu din cauza noastră Germania nu este unită“.

Într-un discurs din data de 25 iulie 1961, Kennedy a declarat că Statele Unite nu își doreau o nouă confruntare având ca motiv Berlinul. Totuși, dat fiind faptul că sovieticii păreau să se pregătească de război, JFK a dispus o întărire a prezenței militare. „Vrem pace, dar nu o să ne predăm niciodată“, a declarat Kennedy. Cei din Berlinul de Vest s-au concentrat însă pe un alt aspect al discursului: Kennedy părușe să sugereze că, în timp ce Statele Unite aveau să continue să apere cu înverșunare Germania de Vest, îi vor lăsa pe comuniști să facă ce vor în Est. În contextul acestei situații tensionate, numărul est-germanilor care ajungeau în centrul de refugiați din Berlinul de Vest, o colonie de 25 de clădiri în Marienfelde, crescuse semnificativ. La începutul lui 1961 soseau în medie 19 000 de oameni pe lună, dar numărul se dublase la începutul lui august. Germanii din Est nu avuseseră niciodată dreptul să participe la alegeri libere, dar acum votau într-un mod mai mult decât edificator, prin părăsirea RDG.

Walter Ulbricht, liderul de 68 de ani al Germaniei de Est, care purta un barbișon în stilul lui Lenin, deja se săturase să vadă cum tot mai mulți concetățeni de-ai săi treceau „dincolo“. Cu binecuvântarea lui Hrușciiov, comandase cu câteva săptămâni mai înainte cantități industriale de sârmă ghimpată, garduri și blocuri de beton, fantezia sa de a crea o barieră permanentă în jurul Berlinului de Vest părând gata să prindă viață. În mod ciudat, în pofida investițiilor enorme în serviciul de informații secrete din Berlin, americanii nu știau mai nimic despre aceste planuri. Raportul zilnic pe care președintele Kennedy îl primea din partea celor de la CIA nu făcea nicio referire la așa ceva.

Nu că ar fi avut vreo importanță. Liderii americani aveau o atitudine ambivalentă în privința sigilării graniței. Ulbricht se simți încurajat după ce văzu un interviu televizat din 30 iulie, intens

promovat, cu J. William Fulbright, un cunoscut senator democrat din SUA. Fiind întrebat dacă RDG ar putea încerca să reducă tensiunile interzicând fuga refugiaților, Fulbright a răspuns: „Dacă hotărâsc săptămâna viitoare să-și închidă granițele, pot face acest lucru fără să violeze vreun tratat. Nu înțeleg de ce Germania de Est nu-și închide granița... Cred că e dreptul lor să o închidă oricând“¹. Canalele media din Germania de Vest și diplomații americani din Bonn, capitala RFG, l-au criticat dur pe Fulbright. Unii au început să îi spună „Fulbricht“.

Președintele Kennedy nu făcu nicio declarație publică². Însă îi spuse unui consilier de la Casa Albă că „Hrușciiov pierde Germania de Est. Nu poate lăsa să se întâmple una ca asta. Dacă Germania de Est se duce, atunci se duc și Polonia și toate celelalte state din Europa de Est. Este obligat să găsească o soluție prin care să oprească valul de refugiați. Poate un zid. Și n-o să avem cum să-l oprim“. Între timp, Hrușciiov îl asigura pe Ulbricht că „odată granița închisă, americanii și vest-germanii vor fi fericiți“. Hrușciiov a mai pretins că ambasadorul american la Moscova îi spusese că valul din ce în ce mai puternic de refugiați „le dădea mari bătăi de cap celor din Germania de Vest. Așa că, odată ce vom institui controale mai eficiente la frontieră, toată lumea o să fie mulțumită“. Ulbricht i-a incredințat această misiune lui Erich Honecker, responsabilul său în chestiuni privind securitatea.

Pe 13 august, la puțin timp după miezul nopții, a fost ridicat primul gard de sârmă ghimpată de-a lungul principalelor bulevarde de la graniță, marcându-se astfel începutul procesului de izolare a Berlinului de Vest, pe întreg perimetrul său, de 150 de kilometri. Mii de soldați sovietici au stat de gardă în caz că manifestații din Vest ar fi încercat să oprească lucrările. Hrușciiov avusese grijă să-l

¹ Kempe, *Berlin* 1961, p. 315; Smyser, *Kennedy and the Berlin Wall*, p. 90.

² Kempe, *Berlin* 1961, pp. 316-318; Smyser, *Kennedy and the Berlin Wall*, pp. 89-95.